

RECENZIJE, PRIKAZI, OSVRTI

JOZEF IJSEWIJN - DIRK SACRÉ: COMPANION TO NEO-LATIN STUDIES. PART II: LITERARY, LINGUISTIC, PHILOLOGICAL AND EDITORIAL QUESTIONS. Second entirely rewritten edition. Leuven University Press 1998 (Supplementa Humanistica Lovaniensia XIV), xiv + 562 str.

Prvo izdanje IJsewijnova pregleda svjetske novolatinske književnosti pojavilo se 1977. u jednom svesku, koji je imao 370 stranica. Ta je knjiga tada bila jedina svoje vrste na kojem od svjetskih jezika (na hrvatskom se istodobno pojavila odlična sinteza Ratimira Mardešića *Novovjekovna latinska književnost* u 2. knjizi niza *Povijest svjetske književnosti*). Već i zbog te svoje jedinstvenosti, ali svakako i zbog izvrsne auktorove obaviještenosti, obuhvatnosti i točnosti, *Companion* je postao jednim od temeljnih priručnika za novolatinske studije.¹ Kako su se istraživanje u međuvremenu vrlo razgranala i intenzivirala, pojavila se potreba za novim, dopunjenim izdanjem. Obilje građe ponukalo je auktora da svoju sintezu razvrsta u dva sveska: prvi, s podnaslovom *History and Diffusion of Neo-Latin Literature* objavljen je 1990. na 370 stranica. Drugi svezak, koji je IJsewijn napisao u suradnji s Dirkom Sacréom, pojavio se 1998. na čak 562 stranice. Usporedbe radi, u prvom izdanju povijesni je pregled novolatinske književnosti zauzimao 191 stranicu, u drugom (I. sv.) 287 stranica; književnoteorijske, lingvističke, filološke i editorijalne teme u prvom su izdanju bile obrađene na nekih stotinjak stranica, u drugom zapremaju čitav II. svezak. Uz to je u prvom izdanju na kraju bio dodan antologijski izbor novolatinskih tekstova na četrdesetak stranica, čega u drugom izdanju nema.

U *Predgovoru* II. svesku IJsewijn je objasnio načela: pri obilju građe kojoj je knjiga posvećena ne treba očekivati da je sve što je važno makar i spomenuto. "Aukture i djela o kojima se raspravlja ili koja se navode valja vidjeti kao primjere mnogo širega svijeta, a razlog zbog kojega su izabrani jednostavna je činjenica da su nam bili bolje poznati od drugih ili da za druge ne znamo." (str. v) Svaki će čitatelj, nastavlja IJsewijn, lako naći praznine vrijedne žaljenja ili predložiti dodatnu literaturu; ubuduće ovakvo djelo neće moći više pisati jedan ili dvojica stručnjaka, nego internacionalna i interdisciplinarna skupina.

Knjiga je podijeljena na četiri velike cjeline: *Književni žanrovi* (1-376); *Jezik, stil, prozodija i metrika* (377-433); *Tekstovi i izdanja* (434-501); *Razvoj novolatinskih studija* (502-507). Dodana su *Corrigenda uz I. sv.* (508-509) i *Kazala* (511-562).

¹ Osvrt na prvo izdanje objavio je Vladimir Vratović: "IJsewijnov Companion - značajna knjiga", *Umjetnost riječi* 22 (1978), 1-2, str. 71-74. i u knjizi: V. Vratović, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Zagreb 1989, str. 235-239.

Filološki *common sense* bio je rješenje u zagonetci žanrovske križaljke: ne upuštajući se teorijska obrazlaganja načela svoje podjele, auktori su se držali uobičajenih razdiobi, makar i uz cijenu povremenih preklapanja, uzdajući se u to da će uz pomoć raznovrsnih kazala svatko naći ono što mu treba. Uistinu, pogleda li se kazalo sadržaja, odmah je razvidno da su podjele i potpodjele detaljne i pregledne te omogućuju brzu čitateljsku pokretljivost: npr. poglavlje *Pjesništvo* ima sljedeća potpoglavlja: *Junačko i didaktičko pjesništvo; Opisno i epideiktičko pjesništvo (laudes, encomia, silvae itd.); Bukoličko pjesništvo; Satire i metričke epistule; Lirsko pjesništvo; Prigodno pjesništvo: epithalamia, epicedia, gratulationes itd.); Himni; Psalmi i druge biblijske parafraze; Epigramatsko pjesništvo; Basne; Figuralne pjesme, akrostisi; Centones; Manji suvremeni pjesnički oblici; Makaronsko pjesništvo i proza* (takva je proza vrlo rijetka, za razliku od pjesništva, pa je auktori nisu htjeli izdvajati kao posebnu proznu vrstu). Ta se potpoglavlja opet dijele na manje cjeline, pa npr. pod *Epigramatskim pjesništvom* nalazimo ovakve cjeline: *Satirički i humoristički epigrami; Opisni epigrami: "instrumenta" itd.; Emblem, "insignia"; Zagonetke; Metrički natpisi; Alba amicorum.*

Svaka je od takvih cjelina strukturirana dvodijelno: u prvom dijelu prikazuje se sudbina samog žanra u novolatinskoj književnosti, s podsjećanjem na (obično antičke, rimske) začetnike i uzore te s kratkim ilustrativnim citatima; drugi dio je selektivna bibliografija, o kojoj u *Predgovoru* doznajemo da je utemeljena na dvama kriterijima: ako o temi postoje starija djela pisana latinski, uvrštena su jer su i sama dio novolatinske baštine; od suvremenih radova uvršteni su oni koji se mogu smatrati temeljnima (npr. kritička izdanja) i oni koji mogu uputiti čitatelja na dalju literaturu.

Ono što nas u ovakvoj knjizi u prvom redu zanima jest, dakako, zastupljenost hrvatske novolatinske književnosti. U prvom svesku lako je utvrditi koliko je i kako je zastupljen naš latinizam: tu se nakon Italije prelazi na *Europu izvan Italije*, pa se redom obrađuju: *Grčka i Cipar; Albanija; Južni Slaveni: Bugarska i Jugoslavija*, itd. U južnoslavenskom odsječku dostojna je pozornost posvećena hrvatskom latinizmu, o kojem se govori na str. 92-95 (literatura je na str. 98-100). Spomenuti je da IJsević odmah na početku ističe kako "hrvatski latinizam ima uistinu europsku važnost" (str. 98).

U drugom pak svesku zadaća utvrđivanja naše zastupljenosti traži malo temeljitiju pretragu, zbog drugačije strukture knjige. Tu dakako pomažu kazala. Kazala imena obavješćuje nas da se u knjizi pojavljuju sljedeći hrvatski auktori (brojem u zagradi označio sam na koliko se mjesta pojedino ime spominje): Trankvil Andronik (3), Jakov Bunić (2), Bartolomej Bošković (2), Ruđer Bošković (3), Stjepan Brodarić (2), Ilija Crijević (2), Josip Čobarnić (2), Rajmund Kunić (2), Andrija Dudić (1), Đuro Ferić (1), Matija Vlačić Ilirik (1), Franjo Frankopan (1), Vuk Frankopan (1), Faustin Galjuf (1), Jan Panonije (1), Antun Matijašević Karamaneo (1), Marko Marulić (11), Franjo Niger (2), Franjo Petrić, Vinko

Pribojević (1), Juraj Šižgorić (2), Pavao Skalić (spominje se jednom, na str. 260, ali *Index nominum* ne navodi Skalićeva imena!), Ton Smerdel (2), Benedikt Stay (1), Antun Vrančić (1), Faust Vrančić (1), Ivan Vitez (1), Filip Vezdin (2), Bernard Zamanja (2).

Uistinu, već je i iz ovoga popisa razvidno kako ponovno možemo biti zadovoljni nazočnošću naše novolatinske književnosti u svjetski referentnom priručniku. No, time dolazimo na temu koja je za nas, s obzirom na profil *Colloquia Maruliana*, najzanimljivija: među navedenih tridesetak imena odmah je zapaziti veliku, nadmoćnu zastupljenost Marulićevu. Nekoliko je tome, mislim, razloga: žanrovska razvedenost Marulićeva opusa, koji se onda, slijedom strukture sveska, pojavljuje na mnogim mjestima; vrijednost i zanimljivost tih Marulovih žanrovskih predstavnika; no još više činjenica da se Marulićevo djelo sustavno objavljuje i proučava (i po tome je zasad u Hrvatskoj jedinstveno), a isto tako i okolnost da KKS-Marulianum na IJsewijnovu matičnu adresu, *Seminarium philologiae humanisticae* Katoličkog sveučilišta u Louvainu, sustavno šalje sva novo-objavljena izdanja (ne samo Marulića i o Maruliću, nego i sva druga koja se tiču latinskog jezika i književnosti). Sjetiti se navedenih riječi iz *Predgovora*: u *Companion* II ušlo su oni auktori i djela koji “su nam bili bolje poznati od drugih”. Posvjedočuje to bibliografija: većina navedenih izdanja o hrvatskom latinizmu potječe iz Splita (uz *Opera omnia* i *Colloquia Maruliana* višekratno se spominju *Dani Hvarškoga kazališta*, također i knjiga Vedrana Gliga *Govori protiv Turaka*). Lijep je to primjer koliko je važno o onom što se radi izvješćivati međunarodne stručne krugove.

Marulića prvi put susrećemo već na drugoj stranici knjige, u razlaganju o antičkim uzorima novolatinskih žanrova; riječ je o *Instituciji* i Valeriju Maksimu kao generičkom modelu. Valja napose istaknuti da se edicija *Opera omnia* spominje na 9. str., u bibliografiji uz spomenutu temu, te na str. 501, u samom tekstu odjeljka *Prijevod s latinskoga*. Na str. 30, u odsječku o latinskoj epici kršćanske i biblijske tematike, uz spomen Marulićeve *Davidijade* doznajemo da je David bio omiljena tema novolatinskih epika, što se potkrepljuje spomenom istoimena epa talijana Bartolomea Botte (tiskana u Parizu 1573) i spjeva *David necdum Hebraeorum rex* Nizozemca Petra Boma (Rotterdam 1733). Mogla bi to biti zanimljiva tema za naše komparatiste koji znaju latinski, ili latiniste s komparatističkim refleksom. Od ostalih Marulićevih djela na pripadajućim su mjestima zabilježeni, bilo u tekstu bilo u bibliografiji, *Carmen de doctrina*, *De Veteris Instrumenti viris illustribus commentarium*, *Vita beati Hieronymi*, *Dialogus de Hercule*.

IJsewijn-Sacréov *Companion* II djelo je vrhunskih znalaca, pisan je stručno i obaviješteno, sažeto ali jasno i obuhvatno. Iznimno raznorodna, obilna, zanimljiva građa novolatinske književnosti nije pisce obeshrabrila, naprotiv, često ih je ponukala na živost, metaforičnost pa i duhovitost, na zgodne usporednice nekadašnjih okolnosti sa sadašnjima; stoga se knjiga unatoč čvrstoj strukturi i znanstvenoj ozbiljnosti čita lako i sa zanimanjem. Svakom tko se bavi novo-

latinskom književnošću dobro će doći zbog obilja obavijesti, bibliografskih i drugih, do kojih je inače teško ili (barem u našim prilikama) gotovo nemoguće doći. Generički pristup, toliko važan posljednjih desetljeća u latinskim filologijama (klasičkoj, srednjovjekovnoj i novolatinskoj), bit će proučavateljima hrvatskoga latinizma ovom knjigom znatno olakšan, jer ona omogućuje kontekstualizaciju pojava, njihovo ogledanje u obzoru europske novolatinske književnosti. Odjeljak *Tekstovi i izdanja* bit će dragocjen svakome tko se nađe pred načelnim pitanjima priređivanja novolatinskih tekstova za tisak, itd., itd. Nije zanemaren ni udio novih tehnologija u filologiji, pa je poseban, makar i kratak, odjeljak posvećen bazama podataka na internetu (s www-adresama), a na više mjesta u bibliografiji navode se i jedinice u obliku CD-ROM-a.

Opći dojam da u rukama imamo pravo blago nimalo ne kvari pokoja sitnija greškica, uglavnom u Kazalu imena (uistinu su beznačajne s obzirom na to da ono bilježi više od 2000 imena, što govori i o golemosti zahvata čitave knjige). Na str. 20 piše *Georgius (Đurić) Ignatius* umj. (*Đurđević*); u Kazalu imena, kako je rečeno, nema Pavla Skalića, koji se na str. 260 spominje kao hrvatski učenjak koji je, kako se čini, prvi upotrijebio riječ enciklopedija; u istom Kazalu pod *Cervinus*, *Aelius Lampridius* upućuje se na str. 177 i 354, no na ovoj drugoj nema ni spomena od našega Ilije; k tome, u Kazalu su izjednačeni Franjo Petrić sa Cresa i njegov latinski imenjak *Franciscus Patricius* iz Siene. Požaliti je što su hrvatska imena u kazalu ostala bez dijakritičkih znakova (u matičnom dijelu knjige uredno ih imaju).

Dvosveščani *Companion* priručnik je koji novolatinske studije uvodi u treće tisućljeće. U latinskoj filologiji nedavno su se pojavile još dvije slično koncipirane knjige, koje također rezimiraju filološka postignuća 20. stoljeća i žele biti uporište za ulazak u 21: Fritz Graf (ur.), *Einleitung in die lateinische Philologie*, Stuttgart - Leipzig, Teubner 1997 (ix + 725 str.) te F. A. C. Mantello i A. G. Rigg (ur.), *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, The Catholic University of America Press, Washington 1996. (xiv + 774 str.). Grafov priručnik u dijelu posvećenu književnoj povijesti obuhvaća i antičko, i srednjovjekovno, i novovjekovno razdoblje. Novovjekovljem se bavi poglavlje *Die neuzeitliche lateinische Literatur seit der Renaissance* iz pera Walthera Ludwiga, u kojem je na str. 323-356 obuhvaćeno razdoblje od 15. do 19. st. Zadovoljstvo je vidjeti da je tu na str. 340 u sasvim primjerenom proporciji uvršten i Marko Marulić (s poimeničnim navođenjem *Institucije* i *Davidijade*).

Bez spomenutih triju knjiga neće moći nitko tko se idućih godina bude bavio latinskom filologijom, ili se bude tek ozbiljnije upućivao u to područje. Činjenica da je Marulić nazočan u dvjema od njih (u trećoj, *Medieval Latin*, ne može ga biti zbog periodizacijskih razloga) nipošto se ne smije podcijeniti, a još manje uzeti kao sama po sebi razumljiva. Ne smije se podcijeniti jer su posrijedi knjige koje pripadaju u najuži krug obvezatne literature u struci, pa se samim time Marulić uključuje u optjecaj kao jedan od kanonskih autora europskoga humanizma. Takav se položaj ne smije uzeti kao sam po sebi razumljiv jer Marulićeva nazočnost u

tim knjiga nije posljedak samo pišćeve važnosti, nego i sustavna stvaranja svijesti o toj važnosti, o reljefnosti njegove pojave na gusto napučenoj, da ne kažemo konkurentnoj, pozornici europskoga humanizma. Upravo to osvještavanje i jest jedan od ciljeva zamašne marulološke djelatnosti koja se posljednjih desetljeća odvija u Splitu i Hrvatskoj, u novije vrijeme sve više i onkraj naših granica. Uz sveske *Sabranih djela, Colloquia Maruliana* i dr., lijepo je vidjeti i ovakve rezultate marulićevske filologije.

*

Nažalost, jedva pola godine nakon što je objavom II. sveska priručnika završio svoje kapitalno djelo, Jozef IJsewijn je preminuo (27. XI. 1998). Njegovom smrću svjetski je novolatizam izgubio vrhunskoga svojega znalca, zaljubljenika i zagovornika, a nama je još posebice zažaliti zbog odlaska čovjeka koji je oduvijek duboko cijenio hrvatsku latinističku baštinu i razumio posebitost hrvatskoga povijesnoga položaja (pri čem je zacijelo pomagalo što je bio Flamanac). Svoje prijateljstvo posvjedočio je i moralnom podrškom Hrvatskoj u domovinskom ratu. Ostat će, nažalost, neostvarenom obostrana želja da nam se prof. IJsewijn pridruži na jednom od narednih travanjskih skupova o Maruliću.

Bratislav Lučin